

«РУСЬКІ ГІРСЬКІ СТІЛЬЦІ» В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ СЕРЕДИНИ XIX СТОЛІТТЯ

Прилуцький С.В.,

аспірант Університету економіки та права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: PrylutskyiSV@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7646-7868>

“RUTHENIAN MOUNTAIN RIFLEMEN” IN THE UKRAINIAN STATE- BUILDING OF THE MID-NINETEENTH CENTURY

Prylutskyi S.V.,

Postgraduate student of the University of Economics and Law «KROK»

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: PrylutskyiSV@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7646-7868>

Анотація. У статті зазначається, що станом на другу половину XIX ст. українське населення чітко усвідомлювало необхідність створення окремої військової формації з метою підтримки своїх національних прагнень. При цьому збройні формування мали стати ключовими для захисту українських інтересів в умовах державно-політичних конфліктів між європейськими країнами на початку XX століття. Констатується, що ініціативу зі створення такого виду організації взяла на себе Головна Руська Рада. Вона посприяла утворенню цілого ряду товариств у різних місцевостях краю. Відтак, було утворено окремий військовий підрозділ «Руські гірські стрільці», основною метою діяльності яких проголошувалось забезпечення охорони карпатських переправ від вторгнення польських добровольців для допомоги повсталим проти офіційної влади мадярам, а також захист територій від осіб, які повертались з Мадярищини до Галичини. Разом з тим вони мали забезпечувати конституційний порядок і дотримання правових норм у краї. Відзначається, що у березні 1849 року проект формування руських стрільців отримав найвище схвалення влади, після чого процес формування військової організації набув широких масштабів, а чисельність стрілецької організації досягла 1400 осіб. До складу стрілецької спільноти масово залучалися місцеві жителі. Зауважується, що набір рекрутів здійснювався у співпраці з місцевою владою. На спільних засіданнях Головної Руської Ради та керівництва гірських стрільців визначалися основні засади діяльності новоствореної організації, специфічні особливості тактичної підготовки. При цьому наголошується на ініціативі офіцерського складу щодо запровадження символіки стрілецької організації, включаючи прапор, одяг та відзнаки. Акцентується, що підготовка особового складу здійснювалась українською мовою, завдяки чому правила військового устрою значно ефективніше сприймалися місцевим населенням. Констатується, що після поразки мадярського революційного повстання у 1850 році гірські стрільці були розформовані, а їхня діяльність суттєво вплинула на становлення національної самосвідомості українців у наступні роки.

Ключові слова: західноукраїнські землі, «Руські гірські стрільці», національна самосвідомість, національно-визвольна ідея, українське державотворення.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 11.

Abstract. The article highlights that by the second half of the nineteenth century, the Ukrainian population had developed a clear understanding of the need to create an independent military formation to support its national aspirations. At the same time, such armed units were viewed as essential for defending Ukrainian interests amid the state and political conflicts unfolding among European powers in the early twentieth century. It is noted that the initiative to establish such an organization was undertaken by the Main Ruthenian Council, which facilitated the creation of various societies across the region.

As a result, a distinct military unit—the Ruthenian Mountain Riflemen—was formed. Its primary objective was to defend the Carpathian passes from incursions by Polish volunteers supporting the Magyars in their uprising against the official authorities, as well as to secure the territories from returnees traveling from Magyarshchyna back to Galicia. Simultaneously, the unit was tasked with maintaining constitutional order and ensuring adherence to legal norms within the region.

In March 1849, the project to establish the Ruthenian Riflemen received formal approval from the imperial authorities, after which the formation of the unit gained momentum, eventually numbering approximately 1,400 personnel.

Local populations were actively mobilized, with recruitment carried out in coordination with local authorities. At joint meetings between the Main Ruthenian Council and the leadership of the Mountain Riflemen, the core principles of the new organization and the specifics of its tactical training were outlined.

Particular attention is given to the officers' initiative to introduce organizational symbols, including the flag, uniforms, and insignia. Notably, all training was conducted in Ukrainian, which significantly enhanced comprehension of military procedures among the local recruits. Following the defeat of the Magyar revolutionary uprising in 1850, the Mountain Riflemen were disbanded. However, their activities had a lasting impact on the development of Ukrainian national identity in the subsequent years.

Keywords: western Ukrainian lands, "Ruthenian Mountain Riflemen", national identity, national liberation idea, Ukrainian state-building.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 11.

Постановка проблеми. В умовах зовнішньої збройної агресії та боротьби українського народу за державність, сьогодні особливо важливим є врахування подібного історичного досвіду, що вже мав місце в практиці українського державотворення в середині XIX століття. Вважаємо цінним досвід діяльності батальйону «Руські гірські стрільці» на території західноукраїнських земель, який заклав міцний фундамент для створення національно-патріотичних формувань, що відіграли важливу роль у боротьбі за українську державність. Використання позитивного досвіду їхньої діяльності у боротьбі за національну державність та розбудові збройних сил допоможе уникнути помилок і прорахунків минулого та активізувати національні прагнення українців на шляху розбудови незалежної української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти функціонування батальйону «Руські гірські стрільці» на території західноукраїнських земель були предметом вивчення та дослідження таких науковців, як Д. Забзалюк, Я. Когут, І. Кревецький, М. Лазарович, С. Музичук, І. Новосядло, Є. Пінак, Б. Тищик, О. Турій, М. Чмир, А. Штефан та інші. Дослідники детально розглянули суспільний та політичний аспект даного питання. Проте в сучасних умовах науковий інтерес до даної тематики постійно зростає, а тому постає потреба подальших комплексних напрацювань у цій сфері.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати роль і значення батальйону «Руські гірські стрільці» в українському державотворенні середини XIX ст.

Виклад основного матеріалу. В умовах державно-політичних протиріч, що виникли на початку XX століття між європейськими країнами, насамперед між Росією

та Австро-Угорщиною, та їх можливих наслідків, патріотично налаштоване українське населення усвідомлювало, що для реальної підтримки своїх національних прагнень йому доведеться виступити в майбутньому конфлікті як окрема військова сила. В контексті потенційного суспільно-політичного потрясіння учасники революційних подій вже чітко розуміли необхідність створення організованої збройної сили, здатної відстоювати українські інтереси та підтримувати правопорядок. Саме такі збройні формування сприймалися як своєрідна перехідна ланка для створення у майбутньому національних збройних сил [1].

Незважаючи на те, що самодержавний режим скасував козацтво, пам'ять про Військо Запорозьке тривалий час зберігалася у свідомості українського населення і виступала як орієнтир на шляху до національного відродження. Саме такі традиції були покладені в основу функціонування перших парамілітарних та військових формувань, що виникли на території західноукраїнських земель внаслідок «Весни народів» 1848-1849 років. В цей період відбувається утворення національної гвардії під впливом загальних тенденцій революційних подій, а населення, яке відчувало себе громадянами держави, а не лише царськими підданими, вимагало не тільки свободи зібрань, преси та віросповідання, а й можливості вільного носіння зброї та права на самозахист [1].

Під прапором березневої революції 1848 року цісар дозволив сформувати на території Австрійської держави так звану національну гвардію [10, с. 3], метою якої був захист конституційного монарха, забезпечення суворого дотримання Конституції та законів, а також гарантування внутрішнього спокою і порядку на шляху до незалежності та цілісності держави, а в разі нападу – надання гідної

воєнної відсічі. Дослідник М. Лазарович встановив, що «під натиском революційних подій, цісар Фердинанд дав дозвіл творити на території імперії так звані національні гвардії, що за урядовим статутом мали бути «обороною конституційного монарха, запорукою конституції й законів...» [7, с. 51].

Такі гвардії здійснювали свою діяльність на підставі урядового статуту, в якому чітко визначалася їхня мета та функціональні обов'язки. Водночас потрібно зауважити, що ініціативу створення таких гвардій зразу ж перейняло польське населення, яке одразу ж почало створювати відповідні організації в усіх містах і містечках, а подекуди і в окремих селах. За незначний проміжок часу їх чисельність складала близько 20 тис. осіб. Для представників українського населення на той час більш пріоритетною була політична організація, а тому вони не одразу проявили ініціативу щодо створення таких гвардій.

Значну ініціативу щодо даного питання виявила Головна Руська Рада – перша українська політична організація в Галичині, заснована 2 травня 1848 р. у Львові з метою захисту прав українського населення [5]. Вона офіційно закликала населення до об'єднання в українській гвардії, однак це вдалося зробити тільки у декількох містах, де українське населення було переважаючим. Мова йде насамперед про такі міста як Стрий, Жовква, Бережани, Тернопіль і Яворів. У деяких населених пунктах заснування української гвардії не завжди відбувалося мирним шляхом, іноді даний процес зустрічав перепони з боку місцевої влади. Більше того місцева адміністрація не була зацікавлена у їх широкій діяльності.

Саме в таких умовах було сформовано окрему українську військову частину під назвою «Руські гірські стрільці». Їх основним завданням було охороняти карпатські переходи, щоб польські добровольці не переходили Карпати для допомоги повсталим проти офіційної влади мадярам [8, с. 54], а також для того, щоб тих осіб, які повертались з Мадярщини, не пропускати до Галичини. Велика роль при цьому відводилася забезпеченню конституційного порядку та дотримання правових норм на території краю.

З метою залучення спеціальних загонів селянської оборони Головна Руська Рада звернулася із спеціальною відозвою до населення [11, с. 3]. Документ було написано двома мовами – українською і німецькою, відозва

була надрукована на окремому аркуші паперу й розіслана до усіх філій Ради. У відозві зокрема йшлося про те, що «... добротливий Монарх постановив і сказав, щоби всі народи його держави користувалися однаковими правами і свободами, й один не підносився коштам другого. Всупереч сій справедливій постанові Мадяри в властиво собі заїлістю вавзяли свої власні самолюбні наміри дійняти хоч би й на руїнах австрійської монархії; підняли бунт проти свого Монарха, Царя нашого, й змусили його виступити збройною силою, щоби обороняти слабших, праву й своєму царському слову надати належну повагу й такий способом утримати й забезпечити цілість і славу Австрійської Держави. З такої то причини розгоріла ся за нашою стіною ся страшна війна... В таких переконаннях вживаємо Вас! Виявіть конституційне житє, яке лежить у тім, що народ думає сам про себе, стереже і боронить своїх свобод» [6, с. 52-55].

Таким способом можемо констатувати масове залучення місцевих мешканців до новоствореної організації. Необхідно відмітити, що ця ініціатива була сприйнята населенням доволі позитивно і воно почало масово вступати до лав стрілецької спільноти. Разом з тим, це питання не завжди знаходило порозуміння серед усіх верств населення, а порядок набору до новоствореної організації в різних місцевостях сприймався по-різному. Представники місцевої влади часто не розуміли чіткої процедури дій щодо комплектування військової організації. В результаті було запропоновано вирішити це питання на найвищому рівні у Відні.

Проект набору новобранців було представлено центральному військовому відомству, яке, у свою чергу, передало його до цісарської канцелярії. 10 березня 1849 р. проект щодо утворення руських стрільців отримав найвище затвердження, про що 22 березня цього ж року офіційно повідомлено Головну Руську Раду. До повідомлення долучався офіційний текст цісарського акту за підписом Франца Йосифа такого змісту: «Даю дозвіл виставити баталіон руських стрільців, зовсім у такий самий спосіб, як минулого року організувалися баталіони охотників у долишній Австрії й Стирії, – однак з застереженням обов'язку військової служби. Даю дозвіл також, на предположений народний

стрій» [6, с. 56].

Після цього процес формування військової організації відбувався значно масштабніше. Головна Руська Рада розраховувала перетворити згодом батальйон на суто національне українське збройне формування, покликане боронити інтереси українців Австрії. З цією метою створили спеціальну комісію, яка опікувалась потребами батальйону та планувала його подальший розвиток [1].

Безпосереднім формуванням батальйону зайнялась Генеральна команда, у Львові котра утворила в 12 округах Галичини спеціальні комісії для набору добровольців. Робота була здійснена доволі ефективно і чисельність формування регулярно зростала. Населення охоче вступало до стрілецької спільноти і на початковому етапі її створення охочих було близько 1400 осіб [8, с. 54]. Потрібно звернути увагу, що кількість бажаючих вступити до стрілецьких лав становила близько 3460 осіб [3, с. 86].

Від самого початку за новоствореною організацією закріпили чітко визначену кількість офіцерів, більшість з яких були представниками місцевого населення. Офіцерам було доручено сформувати шість кампаній набору добровольців на основі шести окружних міст: Бережани, Коломия, Станіславів, Стрий, Самбір та Львів. Бажаючі приєднатися до батальйону з Бережанського та Тернопільського округів мали прибути до Бережан, з Коломийського – до Коломиї, зі Станіславівського – до Станіслава, зі Стрийського – до Стрия, з Самбірського, Сяноцького, Перемишльського та Ряшівського – до Самбора відповідно, а зі Львівського, Жовківського та Золочівського – до Львова. Після прибуття до цих округів новобранці потрапляли під командування своїх офіцерів. Кожному бажаючому поповнити лави гірських стрільців місцевий священик мав видати офіційний метрикальний запис із зазначенням ім'я, прізвища, віку, місця народження, округу і держави, стану, віри та професії [3, с. 86]. Ті особи, яких офіцери визнавали придатними до військової служби отримували фінансування, одяг та продукти.

Роботу з набору рекрутів офіцери мали

проводити у співпраці з окружною владою, й намагалися впоратися з поставленим завданням у максимально короткий проміжок часу [11, с. 3]. Дане питання вимагало якнайскорішого вирішення оскільки було зафіксовано факти проникнення на українські землі угорських окремих формувань з метою захоплення місцевого населення у неволю. Очевидно, що ефективність його вирішення суттєво залежала від відповідної ініціативи на місцях.

У процесі комплектування особового складу батальйону гірських стрільців було сформовано його командування за територіальним принципом. Дослідник І. Кривецький встановив, що у процесі формування батальйону його склад був наступний:

«Командант майор Ватерфліт; ад'ютант підпоручник Лянгнер.

1. Компанія (львівська): капітан – поручник Бордольо; надпоручник Гнідий; 1. поручник – від полку стрільців; 2. поручник Штерер.

2. Компанія (бережанська): капітан – Барусевич; надпоручник – від полку стрільців; 1. поручник Матнікевич; 2. поручник Клесть.

3. Компанія (самбірська): капітан – Дормус; надпоручник Кривоносок;

1. поручник – від полку стрільців;

2. поручник Столярчук.

4. Компанія (коломийська): капітан – Бауер; надпоручник – від полку стрільців;

1. поручник Ярмулевич;

2. поручник Білінський.

5. Компанія (станіславівська): капітан – Крайтнер; надпоручник – від полку стрільців;

1. поручник Обергаузер;

2. поручник Родакевич.

6. Компанія (стрийська): капітан-поручник – Бондяк; надпоручник Фельзенберг;

1. поручник – від полку стрільців;

2. поручник Крон [6, с. 58-59].

Вже 8 червня 1849 року всі офіцери батальйону руських стрільців були присутні на засіданні Головної Руської Ради, де основним чином й визначалися принципи функціонування новоствореної організації [2, с. 127]. Керівництво ради наголошувало на тих негативних діях окремих збройних угорських формувань, які згубно позначились на населенню українських земель. Небезпека полягала в тому, що озброєні угорські

формування стали погрожувати українцям за те, що вони не приєдналися до них у процесі збройного повстання проти офіційної державної влади. Їх погрози зводились до того, що рано чи пізно вони повернуться до Галичини аби повернути своє панування в краї. У випадку відступу, погрожували військовою розправою українському населенню [6, с. 60- 61].

На цьому ж засіданні офіцери батальйону виступили з пропозицією, щоб рада внесла прохання до офіційного уряду стосовно розробки та запровадження спеціальної символіки руських стрільців. Мова зокрема йшла про хоругву, одяг та інші особливі відзнаки товариства. Таке прохання зустріло схвальні відгуки, і представники Ради запевнили офіцерів, що дане питання буде винесене на найвищий рівень і керівний склад ради візьме його під особистий контроль.

Потрібно зауважити що дане питання дійсно знайшло своє позитивне вирішення у колах імперського самодержавства і згодом батальйон руських стрільців отримав свою особливу атрибутику. Для січових формувань було спроектовано спеціальний одяг у синьо-жовтих тонах та спеціально створеною атрибутикою [4, с. 290]. Насамперед, це народний одяг із спеціальною відзнакою у виді лева, вони мали спеціальні корогви гвардії синього кольору із золотим левом з одного боку, а з іншого – різні картини, наприклад святого Володимира тощо. Вони мали власні однострої історичного, козацького військового зразка. Був також і власний прапор, виготовлений і подарований стрілецькій формації архикнягині Софією, матір'ю Франца Йосифа I [9, с. 22].

Особлива увага приділялася військовим вправам, які з особливим завзяттям

відбувалися кожного дня. Не дивлячись на те, що офіційною мовою була проголошена німецька, урядом було дозволено військове навчання здійснювати українською мовою [1]. Завдяки цьому правила військового устрою значно ефективніше сприймалися місцевим населенням. Діяльність стрільців мала базуватися на основі спеціально створеного Михайлом Коссаком своєрідного статуту – «Випис руководства до вправ для стражи народной» [4, с. 290].

Зазначимо, що після занепаду мадярського революційного зриву 3 січня 1850 р. гірські стрільці були розпущені. Проте їх діяльність дала можливість створити ґрунт, на якому тогочасне українське суспільство вже чітко почало усвідомлювати необхідність створення власної військової сили в боротьбі за українську державність [8, с. 54].

Висновки. Батальйон «Руські гірські стрільці» був заснований на території західноукраїнських земель в умовах загрози з боку окремих збройних угорських формувань у процесі збройного повстання проти офіційної державної влади. Окрім захисту територіальних меж, важливим його завданням визначалося забезпечення конституційного порядку та дотримання правових норм на території краю. Засновування стрілецької організації було позитивно зустрінуто місцевим населенням, свідченням чого вважаємо той факти, що за кілька місяців вона була укомплектована повною мірою, а число бажаючих які хотіли вступити до неї, суттєво перевищувало встановлену кількість. Функціонування гірських стрільців суттєво вплинуло на становлення національної самосвідомості в наступні роки і є певним підсумком національно-визвольних змагань українського народу у 1848-1849 роках.

Література:

1. Вперше офіційні військові команди українською зафіксували 175 років тому: що слід знати про Батальйон руських гірських стрільців. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/03/10/vpershe-oficijni-vijskovyi-komandy-ukrayinskoyu-zafiksuvaly-175-rokiv-tomu-shho-slid-znaty-pro-bataljon-ruskyh-girskyh-strilcziv/> (дата звернення: 08.07.2025).

2. Головна Руська Рада (1848-1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія, упорядн. У. Кристалович та І. Сварник. Львів: Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. XXXIV, 270 с.

3. Забзалюк Д., Когут Я. До питання формування українського військового духовенства. *Державотворення та правотворення в умовах війни та післявоєнний період*: збірник тез доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 12 грудня 2024 року) / Упорядники: Д. Є. Забзалюк, Р. Я. Демків. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 84-87.

4. Історія українського війська. Вінніпег: вид. І. Тиктор, 1953. 838 с.

5. «Руський батальйон гірських стрільців»: перший військовий підрозділ під синьо-жовтим прапо-

ром. URL: <https://telegra.ph/Ruskij-bataljon-g%D1%96rskih-str%D1%96lc%D1%96v-pershij-v%D1%96jskovij-p%D1%96drozd%D1%96l-p%D1%96d-sino-zhovtim-praporom-08-23> (дата звернення: 08.07.2025).

6.Кревецький І. Батальйон руських гірських стрільців, 1849-1850. *Записки НТШ*. Львів: Друк НТШ, 1912. Т. CVII. С. 52-73.

7.Лазарович М. В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль: Джура, 2005. 592 с.

8.Тищик Б., Новосядло І. Українські січові стрільці – зародок національних збройних сил новітнього часу (до 105-річчя утворення легіону українських січових стрільців). *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2019. Вип. 69. С. 51-66.

9.Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях (матеріали до історії). Вид. Хорунжий УСС Д. Микитюк. Вінніпег, 1958. 674 с.

10.Чмир М., Пінак Є., Муzychuk С. Галицька Армія, 1918-1920. Рівне. 2008. 80 с.

11.Штефан А. Українське військо в Закарпатті. Торонто-Нью-Йорк, 1969. 28 с.

References:

1.Vpershe ofitsiyni viyskovi komandy ukrayinskoyu zafiksuvaly 175 rokiv tomu: shcho slid znaty pro Batalion ruskykh hirs'kykh stril'tsiv. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/03/10/vpershe-oficijni-vijskovi-komandy-ukrayinskoyu-zafiksuvaly-175-rokiv-tomu-shho-slid-znaty-pro-bataljon-ruskyh-girskyh-strilcziv/> (accessed: 08.07.2025).

2.Holovna Rus'ka Rada (1848-1851): protokoly zasidan' i knyha korespondentsiyi / Edited by O. Turiya, compilers U. Kryshchalovych and I. Svamyk. Lviv: Instytut Istoriyi Tserkvy Ukrayins'koho Katolyts'koho Universytetu, 2002. P. XXXIV, 1-270.

3.Zabzalyuk D., Kohut Ya. Dopytannya formuvannya ukrayins'koho viyskovoho dukhoventstva. *Derzhavotvorenniya ta pravotvorenniya v umovakh viyny ta pishyavoyennyy period*: zbirnyk tez dopovidey uchastnykiv Vseukrayins'koho krugloho stolu (Lviv, 12 hrudnya 2024 roku) / Editors: D.Ye. Zabzalyuk, R.Ya. Demkiv. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2024. P. 84-87.

4.Istoriya ukrayins'koho viyska. Winnipeg: I. Tykor, 1953. P. 1-838.

5.“Rus'kyu batal'yon hirs'kykh stril'tsiv”: pershyy viys'kovyy pidrozdil pid syn'o-zhovtym praporom. URL: <https://telegra.ph/Ruskij-bataljon-g%D1%96rskih-str%D1%96lc%D1%96v-pershij-v%D1%96jskovij-p%D1%96drozd%D1%96l-p%D1%96d-sino-zhovtim-praporom-08-23> (accessed: 08.07.2025).

6.Krevets'kyi I. Batalion ruskykh hirs'kykh stril'tsiv, 1849-1850. *Zapysky NTSH*. Lviv: Druk NTSH, 1912. Vol. CVII. P. 52-73.

7.Lazarovych M.V. Lehion Ukrayins'kykh sichovykh stril'tsiv: formuvannya, ideya, borot'ba. Ternopil: Dzhura, 2005. P. 1-592.

8.Tyshchuk B., Novosyadlo I. Ukrayins'ki sichovi stril'tsi – zarodok natsional'nykh zbroynykh syl novit'koho chasu (do 105-richchya utvorenniya lehionu ukrayins'kykh sichovykh stril'tsiv). *Visnyk L'viv'skoho universytetu*. Series: Law. 2019. Issue 69. P. 51-66.

9.Ukrayins'ka Halyts'ka Armiya. U 40-richchya yiyi uchasti u vyzvol'nykh zmahanniyakh (materialy do istoriyi). Winnipeg: Khoryunzhy USS D. Mykytyuk, 1958. P. 1-674.

10.Chmyr M., Pinak Ye., Muzychuk S. Halyts'ka Armiya, 1918-1920. Rivne, 2008. P. 1-80.

11.Shtefan A. Ukrayins'ke viys'ko v Zakarpatti. Toronto-New York, 1969. P. 1-28.

Стаття надійшла до друку 19 липня 2025 року